

Hüquqi dövlət və insan hüquq və azadlıqlarının təminatı

Özünüdərkəndən özünü-təsdiqə uzanan keşməkeşli yollarla irəliləyərək, dünyada onun maddi və mənəvi varlığını məhdudlaşdırmağa yönəlmiş maneələri və sədləri dəf etməyə çalışan insan daim haqq-ədalət axtarışında olmuş, ədalətli cəmiyyət, ilk növbədə, daxili azadlığını təmin edəcək demokratik dövlətə qovuşmaq üçün mücadilə aparmışdır.

Müasir dövrdə insan hüquq və azadlıqları sahəsində qazanılan nailiyyətlər dövlətlərin ümumi inkişaf səviyyəsini, iqtisadi-siyasi potensialını müəyyənləşdirən başlıca amillərdən biridir. İndi bütün sivil cəmiyyətlərdə insan haqlarının təminatı və ümumbəşəri humanist dəyərlərin bərqərar olmasına, eləcə də, bu sahə üzrə ixtisaslaşan demokratik institutların fəaliyyətinə xüsusi qayğı ilə yanaşılır. İnsan hüquq və azadlıqlarının təminatı bəşəriyyətin demokratik inkişafının ayrılmaz hissəsinə, mənəvi-hüquqi və siyasi ideallarının ali təzahürələrinə çevrilməklə, vətəndaş cəmiyyətinin yetkinliyinin başlıca meyarı kimi çıxış edir. Bu dəyərlər özündə ciddi təbliğati-siyasi məzmun ehtiva etməklə, dövlətlərin beynəlxalq nüfuzunun formalaşmasına da mühüm təsir göstərir.

İnsan hüquqları şəxsiyyət varlığını ifadə edən müəyyən normativ strukturlu xassə və xüsusiyyət olaraq onun həyatını, o cümlədən, cəmiyyət, dövlət və digər fərdlərlə qarşılıqlı münasibətinin ayrılmaz və zəruri vasitəsidir.

İnsan hüquqları anlayışı bu gün dünyada ictimai inkişaf prosesini istiqamətləndirən ən mühüm anlayışlardan biridir.

"Qismən azad" və "qismən demokratik" dəyərləndirmələr çox vaxt xəyallar mənbəyinə çevrilir, guya bütün bu kateqoriyaya daxil edilən ölkələr, tədricən demokratiya yolu ilə inkişaf edirlər. Burada nəzərə alınmır ki, demokratik rejimlərə beynəlxalq arenada ən çox inkişaf etmiş ölkələr tərifindən həm mənəvi, həm də maddi dəstək verildiyi bir şəraitdə oliqarx, feodal-bürokratik, ifrat ənənəvi rejimlər, bir qayda olaraq, demokratik fəsad arxasında fəaliyyət göstərməyə üstünlük verirlər, yəni siyasi mimikriya yolunu seçirlər. Bu cür siyasət isə, heç də onların mahiyyətini dəyişmir. Həmin rejimlərin qloballaşmaya adaptasiyası, beynəlxalq münasibətlər sistemində iştirakı, əksər hallarda, milli maraqların və insan haqlarının qurban verilməsi hesabına başa gəlir ki, bu da ağır və dramatik nəticələrdə özünü göstərir.

Bəzi avtokratik rejimli dövlətlərin "demokratiya pərdəsin"dən istifadə etməsi, əlbəttə ki, demokratikləşmə istiqamətində davamlı inkişafa təminat yaratmır, əksinə, bir çox həyati problemlərin həllini ləngidir, hətta mümkün etmir. Beləliklə də, insanların siyasi hakimiyyətə bəslədikləri etibar tükənir, çünki ümidlər özünü doğrultmur, vətəndaşların ümumi və şəxsi maraqlarının reallaşması arxa plana keçirilir.

Demokratik frazeologiya ilə əməli fəaliyyət arasında uçurum yaranır ki, nəticədə, cəmiyyətdə və insani münasibətlərdə ahəngdarlıq pozulur, disharmoniya, destruksiya dərinləşir və kəskinləşir. Belə şəraitdə, aydındır ki, insan hüquq və azadlıqlarının təmin olunmasında ciddi problemlər yaranır.

Fəaliyyətdə olan hüquqi normalar və hüquqi şüur əsasında insan hüquqları ilə bağlı təsəvvürlər dayanmırsa, qəbilə-tayfa və qrup maraqları dominantlıq edirsə, vətəndaşlar "özümüzkülər"ə və "yadlar"a bölünürsə, ayrı-seçkilik psixologiyası aşılanırsa, deməli, demokratiya heç vaxt tam məzmununda və həcmdə qərarlaşa bilməz. Şübhəsiz ki, belə cəmiyyətdə nə hüquqi dövlət, nə də vətəndaş cəmiyyəti öz təyinatına uyğun formalaşsın, fəaliyyət göstərə bilməz. Aydın ki, bu halda, insanın başlıca sosiallaşma mühiti olan solumdan pozitiv imkanlar gözləmək də əbəsdir. Tanınmış analitiklərin fikrincə, bir sıra postsovet respublikalarında vəziyyət buna oxşardır. Təəccüblü deyildir ki, bu ölkələrdə "sosial partlayış"la "məxməri inqilab"ın baş verməsi təhlükəsindən ekspertlər tez-tez danışırlar.

Bir çox ölkələrdə yaranmış qeyri-qənaətbəxş vəziyyətin aparıcı xəttini, məhz insan haqları ideyasına, vətəndaş hüquq və azadlıqlarına olan biganə, laqeyd, bəzən də açıq-aşkar mənfi münasibət təşkil edir. Məsələ yalnız daxili faktorlarla məhdudlaşmır, problematiki həm də qloballaşan dünyanın münasibətilə bağlıdır. Belə ki, maddi-iqtisadi maraqların ifrat dərəcədə üstünlük təşkil etməsi, supermaterialist yanaşmanın dominantlığı qloballaşan dünyada insan hüquqları sahəsində kifayət qədər mürəkkəblik yaradır. Qlobal kapitalizm və onun ideya-nəzəri əsası olan anqlosakson liberalizmi ictimai inkişafı, sanki öz girovuna və yaxud da gəlir götürmək vasitəsinə çevirir.

Nəzər yetirdikdə, bir paradoksalıq ortaya çıxır: bir tərəfdən insan hüquqları və dövlət hakimiyyətinin məhdudlaşdırılması ideyası bu gün dünyada ictimai inkişafa istiqamət verən mühüm ideyalardan sayılır, ölkələrin konstitusiyasında öz ifadəsini tapır, digər tərəfdən isə, həmin ideyaların həyata keçirilməsinə dünyanın özü əngəllər yaradır, ziddiyyətlərə yol açır. Demokratiya universal prinsip elan olunduğu halda, ona qarşı əngəllər törədilir. Universal dəyərlərin bəzi ölkələr üçün reallaşması vacib, digərləri üçün isə yalnız qeyri-müəyyən perspektivdə arzu olunan fenomen sayılır.

Tənqidi mövqedən çıxış edən mütəxəssislər qeyd edirlər ki, mövcud qloballaşma qütbləşməni (insanlar, ölkələr və regionlar arasında) dəhşətli surətdə dərinləşdirmişdir: bir tərəfdə böyük yoxsullar ordusu, əks-tərəfdə isə imtiyazlı və sərvətli azlıq formalaşmışdır. Üstəlik də, mövcud qeyri-tarazlıq və ədalətsizlik durmadan artır. Heç də təsadüfi deyildir ki, Qərbin özündə, ABŞ da bura daxil olmaqla, hal-hazırda həyata keçirilən qloballaşma-

ya qarşı çıxış edən kəifət qəddərdir. Onların fikrincə, bu tip qloballaşma, əgər belə davam edərsə, gələcəkdə yoxsulluq və qeyri-tarazlıq, özgeleşmə və destruksiyanı fəlakətli həddə çatdırı bilər. Məsələn, C.Stiqits, L.Turou, Z.Sardar, M.Devis kimi tanınmış alimlər, qeyriyyətlə söyləyirlər ki, hazırda reallaşdırılan qloballaşma bəşəriyyətin kamilləşmə aləti ola bilməz, o, yalnız kütləvi özgeleşmə, qarşılıqlı nifrət, terror və s. fəsadlar ortaya çıxara bilər.

Müasir qloballaşmanı tənqid atəşinə tutanların içərisində rus alimləri az deyil. Düzdür, bunların əksəriyyəti Rusiyanın imperiyapərəst və millitarist maraqlarından çıxış edirlər. Bu səbəbdən də, heç də həmişə öz fikirlərində obyektivliyə və həqiqətə riayət etmirlər. XX əsrdə dünya hegemonluğu niyyətini həyata keçirə bilməyən Rusiya yeni yüzilliyin başlanğıcında da bu mümkünsüz iddialarından asanlıqla əl çəkmək fikrində olmadığını israrla nümayiş etdirməkdədir. Rusiyanın qlobal siyasətlə məşğul olan tədqiqat institutları və mərkəzlərində aparılan araşdırmaların başlıca istiqaməti bu məqsədə tabe etdirilmişdir. V.V.Putinin üçüncü prezidentlik dövründə Rusiyanın imperiyapərəst siyasəti daha da açıq-aşkar surətdə özünü göstərməkdədir. Azərbaycan da daxil olmaqla, Kremlin qonşu postsovet respublikalarına basqısı artmaqdadır. Rusiyanın siyasi hakimiyyəti məqsədinə çatmaq üçün bütün imkan və resurslardan istifadə edir - enerji amilindən tutmuş, miqrantlara münasibət məsələsinə qədər. Bütün mənfi, ifrat cəhətlərinə baxmayaraq, qloballaşmaya dair rus alimlərinin məqalə və kitabları kifayət qədər geniş yayılmış və maraq doğurmaqdadır. Bu alimlərdən biri, "Azad fikir" XXI əsr jurnalının baş redaktoru Vladislav İnozemtsev yazır: "Bizim qənaətimizə görə, müasir qloballaşmanın əsas "bəlası" o oldu ki, onun başlıca hərəkətverici şəxsi dünyanı öz mənfəətpərəst məqsədləri üçün istifadə etməyə öyrənmiş və bu səbəbdən də, onun ardıcıl inkişaf dinamikasına lazımcına qayğı göstərməyə qabiliyyətsiz ölkə olmuşdur." O, qloballaşmanı - amerikallaşma kimi amerikallaşmanı isə ayrı-ayrı xalqların və onların mədəniyyətlərinin özəlliklərini itirilməsi və bütövlükdə, bəşəriyyətin məhvə doğru aparılması kimi şərh edərək, Amerika Birləşmiş Ştatlarını şiddətli tənqid atəşinə tutur: "Bu gün Birləşmiş Ştatların siyasəti son dərəcə hiyləgərdir. Amerika liderləri suverenlik prinsiplərini etiraf edirlər, lakin onu pozmaq üçün kauzistik bəhanə tapırlar. Onlar universalizmi təbliğ edirlər, lakin daha tez-tez birtərəfli hərəkətlər strategiyasına əl atırlar. İqtisadi azadlıqlara tərəfdar olduqlarını bəyan edirlər, həm də başqa ölkələr üzərinə özbaşına qoyduqları iqtisadi sanksiyalardan çəkinmirlər."

Başqa rus alimi İ.A.Vasilenko qloballaşmanın, yəni onun şərhində, qərbleşməsinin antihumanist mahiyyətini ifşa etməyin zəruriliyini irəli sürür. V.A.Lisiçkin və L.A.Şepelin ABŞ-i "Qlobal Şər İmperiyası" adlandırır, ABŞ-in informasiya, fiziki məğlubətə, ekoloji və maliyyə-iqtisadi "silahlardan" istifadə edərək, dünya hökmranlığını həyata keçirmək cəhdini kəskin pisləyirlər.

Onlar qloballaşmanı sırf Amerika fenomeni kimi izah edirlər və göstərir ki, ABŞ artıq 1940-cı illərdən bəri, mərhələ-mərhələ "dünyanın idarə edilməsinin vahid sistemini yaratmışdır." Bu rus mütəxəssislərinin fikrincə, ABŞ-in qlobal strategiyası dünyanın illüziyalı görüntüsünün yaradılmasına xidmət edir, kütlələri informasiya narcozunaaldırmağa söykənir ABŞ-yeni qüdrətli bir gücün - idarə olunan terrorizmin təşkilatçısıdır.

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu**

KİVDF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

ni irəli sürür. V.A.Lisiçkin və L.A.Şepelin ABŞ-i "Qlobal Şər İmperiyası" adlandırır, ABŞ-in informasiya, fiziki məğlubətə, ekoloji və maliyyə-iqtisadi "silahlardan" istifadə edərək, dünya hökmranlığını həyata keçirmək cəhdini kəskin pisləyirlər.

Onlar qloballaşmanı sırf Amerika fenomeni kimi izah edirlər və göstərir ki, ABŞ artıq 1940-cı illərdən bəri, mərhələ-mərhələ "dünyanın idarə edilməsinin vahid sistemini yaratmışdır." Bu rus mütəxəssislərinin fikrincə, ABŞ-in qlobal strategiyası dünyanın illüziyalı görüntüsünün yaradılmasına xidmət edir, kütlələri informasiya narcozunaaldırmağa söykənir ABŞ-yeni qüdrətli bir gücün - idarə olunan terrorizmin təşkilatçısıdır.

Qloballaşmaya dair rus alimlərinin baxışları, şübhəsiz, ifrata varmadan azad deyil. Bununla belə, onların fikirlərində həqiqətə uzlaşan, reallığı əks etdirən elementlər də kifayət qədərdir. Hər halda, biz inkar edə bilmərik ki, bu gün ABŞ-in və onun müttəfiqlərinin apardığı qlobal siyasət nəticəsində, dünya xalqları böyük itkilərə məruz qalıb və həyat perspektivlərini itirir. Bir çox ölkələrdə, o cümlədən, İraq, Misir, Liviya və Suriyada yaradılmış ictimai xaos və fəlakətli durum deyilən fikrin birbaşa təsdiqidir. Neoliberalist qlobalizmi supermaterializmin ifadəsi və təntənəsi sayaraq, hələ xeyli əvvəl mən yazmışdım: "Dünyada demokratiyanın, insan hüquqlarının bərqərar olmasından, universallaşmanın zəruriliyindən gen-bol danışan ABŞ, əslində, xalqlardan bunu tələb edir: öz sərvətindən, öz dəyərlərindən, hətta özünəməxsusluğundan keç, soykökünü, tarixi-irsi, mədəniyyətini, adət-ənənəni, milli simanı unut! Unut, universallaşma prosesinə qoşul, əks halda, sən əziləcəksən və təqiblərə məruz qalacaqsan!.. Amerikasayağı universallaşma, ümumiyyətlə, Qərb-Şərq dialoquna imkan və stimül verirmi? Əsla, yox! Əksinə, dünyanı parçalayır, xalqları və ölkələri, dinləri və mədəniyyətləri üz-üzə qoyur, şiddətli qarşıdurmalara rəvac verir". Başqa bir əsərimdə isə göstərmişdim: "Bu gün qloballaşma hay - küyündə "tam" kimi təsvir edilən dünya, həqiqətən də, ciddi surətdə çat verib, şaqqalanıb, hədsiz dərəcədə qütbləşib və diskretləşib. Barışmaz ziddiyyətlərin olduğunu inkar etmək, sadəcə olaraq, mümkün deyil. Bir sözlə, dünya çoxşaxəli və dərin parçalanma, qarşıdurma böhranı keçirməkdədir." Vaxtilə söylədiyim bu fikirlərdə yenə də israrlıyam, çünki reallıqlar və dünyanın gedişatı onların əsaslı olduğunu təsdiqləyir. Müasir dünyanın müəhranlı durumu, beynəlxalq münasibətlərdə optimal və ədalətli davranış məcələsinin, adekvat beynəlxalq hüquq sisteminin olmaması birbaşa insan hüquqlarının total surətdə pozulmasına səbəb olur ki, ümumi bəşəri turbulenti, münaqişə və qarşıdurmalar şiddətlənir.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru